

AUKŠTOJO MOKSLO TARYBOS IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS DĖL AUKŠTOJO MOKSLO BŪKLĖS LIETUVOJE 2016 METAIS

1. Aukštojo mokslo tarybos veikla 2016 metais

Aukštojo mokslo taryba (toliau – AMT) yra Švietimo ir mokslo ministerijos patariamoji institucija, kuri, be analizės ir pasiūlymų teikimo, taip pat vertina kandidatus į aukštosios mokyklos senato (akademinės tarybos) skiriamus aukštosios mokyklos tarybos narius, teikia kandidatų įvertinimą aukštajai mokyklai.

2016 metais AMT organizavo 7 posėdžius, kurių metu diskutavo įvairiais aukštojo mokslo sistemos klausimais: studijų kokybės, studijų ir mokslo sistemos finansavimo, bendrojo priėmimo į aukštąsias mokyklas, tarptautiškumo didinimo, aktyviai teikė siūlymus dėl Mokslo ir studijų įstatymo projekto; taip pat nagrinėjo ir aptarė Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro (toliau – MOSTA) atliktų tyrimų apie studijų ir mokslo būklę Lietuvoje rezultatus, absolventų įsidarbinimą, mokslo ir studijų institucijų potencialą. 2016 m. gegužės 5 d. organizavo susitikimą su Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolieriumi dr. V. Sadausku dėl valstybinių aukštųjų mokyklų tarybų sudarymo. 2016 m. gegužės 11 d. organizavo susitikimą su Lietuvos švietimo taryba Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitete, kuriame aptarė siūlymus dėl studijų ir mokslo kokybės gerinimo Lietuvoje. 2016 m. gruodžio 14 d. dalyvavo ir pasisakė Lietuvos švietimo tarybos organizuojamoje apskritojo stalo diskusijoje „Mokslo ir studijų sistemos – aukštųjų mokyklų ir mokslinių tyrimų institucijų – optimizavimo galimybės ir iššūkiai“.

AMT nariai 2016 metais aktyviai dalyvavo diskusijose, darbo grupėse ir renginiuose dėl mokslo ir studijų kokybės gerinimo ir mokslo ir studijų institucijų išteklių konsolidavimo kartu su kitų suinteresuotų institucijų atstovais.

2016 metais vertinti kandidatai į Vilniaus Gedimino technikos universiteto, Mykolo Romerio universiteto, Šiaulių universiteto, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto, Kauno miškų ir aplinkos inžinerijos kolegijos, Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos tarybas. Iš viso – 19 kandidatų.

2. Studijų kokybė

Prastėjanti demografinė situacija Lietuvoje lemia mažėjantį potencialių studentų skaičių. Prognozuojama, kad iki 2020 m. Lietuvoje abiturientų skaičius bus perpus mažesnis lyginant su 2010 m. statistika. Paskutinius trejus metus bendras studijuojančių studentų skaičius Lietuvos aukštosiose mokyklose kasmet vidutiniškai sumažėja po 5,8 proc.¹ Siūloma ieškoti naujų galimybių siekiant stabilizuoti studentų skaičių aukštosiose mokyklose, pritraukiant studentus iš užsienio, vystant mokymosi visą gyvenimą strategiją (suaugusiųjų mokymą), vykdant kvalifikacijos tobulinimo programas. Stabilus aukštųjų mokyklų skaičius ir neplėtojamos alternatyvios studentų pritraukimo į Lietuvos aukštąsias mokyklas strategijos kelia grėsmę studijų kokybei, nes aukštosios mokyklos, siekdamos išlaikyti finansavimą, gali sumažinti reikalavimus studentų gebėjimams vertinti ir užduotims formuluoti.¹

Nepaisant stebimos studentų skaičiaus mažėjimo tendencijos, lyginant su 2015 m., 2016 m. beveik trečdaliu išaugo ketinamų vykdyti studijų programų skaičius. Vien bakalauro studijų lygmenyje jų yra daugiau nei 800, kai kitose su Lietuva palyginamose šalyse jų skaičius ne tik ženkliai, bet neretai ir kelis kartus mažesnis. Studijų programų infliacija yra itin išplitęs Lietuvos aukštojo mokslo reiškinys.

70 proc. visų ketinamų vykdyti studijų programų akredituojamos taikant supaprastintą vertinimo procedūrą – patikrinant, ar programa atitinka formaliuosius teisės aktų reikalavimus, bet nevertinant studijų programos kokybiniu požiūriu. 2016 m. daugiau kaip pusė naujų studijų programų, kurioms buvo taikoma supaprastinta vertinimo procedūra, buvo gražinta tobulinti dėl nepakankamai pagrįsto studijų programų poreikio. Ketvirtadalis pateiktų naujų studijų programų buvo vertinamos išoriškai. Beveik trečdalis šių ekspertų vertintų programų buvo neakredituotos, dar pusę siūlyta akredituoti tik po programos rengėjų atliktų pataisymų pagal pateiktas ekspertų rekomendacijas.² Apibendrinus, naujos studijų programos turėtų būti rengiamos tik įvertinus ateities specialistų poreikį, vengiant studijų programų dubliavimo tarp aukštųjų mokyklų (ne tik studijų kryptyse, bet ir tarp krypčių) ir atsižvelgus į programos unikalumą bei pagrįstumą moksliniais tyrimais jos kryptyje. Studijų programų vertinimas turėtų būti atliekamas griežčiau, įvedant kokybinius parametrus į supaprastintą ketinamų vykdyti studijų programų vertinimo

¹ MOSTA, Lietuvos statistikos departamentas (toliau – LSD).
http://mosta.lt/images/leidiniai/Lietuvos_svietimas_skaiciais_2016_Studijos.pdf

² Studijų kokybės vertinimo centras (toliau – SKVC).

procedūrą, taip užkertant kelią nekokybiškų programų patekimui į aukštojo mokslo rinką. AMT atkreipia dėmesį, kad rengiant programas jų kokybę turi užtikrinti efektyviai veikiančios aukštųjų mokyklų vidinės kokybės užtikrinimo sistemos.

AMT pakartotinai atkreipia universitetų dėmesį į bakalauro ir magistro studijų turinį. Paskutiniu metu bakalauro studijų programos labai susiaurėjo, o jos turėtų pasižymėti platumu, fundamentalumu, jų studijų kryptyje neturėtų būti daug, bakalauro studijų metu sukauptos žinios ir gebėjimai turėtų sudaryti galimybę bakalaurui toliau sėkmingai studijuoti įvairiose magistro studijose tiek toje pačioje, tiek gretutinėje kryptyje. Europinė patirtis byloja, kad magistro programų, pasižyminčių studijų gilumu, skaičius kryptyje galėtų būti daug kartų didesnis nei bakalauro.

Siekiant studijų kokybės reikia ieškoti ir naujų švietimo organizavimo formų bei originalaus studijų turinio kūrimo galimybių. Aktyvus virtualios mokymo(si) sistemos vystymas ir diegimas galėtų būti vienas iš Lietuvos aukštojo mokslo sistemos kokybinio augimo instrumentų. Virtualūs nuotolinio mokymo(si) įrankiai užtikrintų studijų efektyvumą, komunikacijos spartą, studento gebėjimų vertinimo objektyvumą ir išlaidų, skirtų infrastruktūrai išlaikyti, mažėjimą.

Didėjantys reikalavimai stojantiejiems – viena iš priemonių siekiant studijų kokybės. Susitarimas dėl privalomo stojamojo balo stojant į aukštąsias Lietuvos mokyklas ir nuoseklus jo didinimas yra įrankis, manoma, pakelsiantis stojančiųjų motyvaciją ir pasirengimą studijuoti. Jei koleginiams studijoms būtų pritaikytas minimalus konkursinis balas 2, į kolegijas įstotų 22 proc. mažiau studentų, tuo tarpu universitetams įvedus minimalų konkursinį balą 3 – universitetai netektų 12 proc. studentų.³ AMT pritaria nuostatai, kad stojantieji į aukštąsias mokyklas turėtų pasiekti tam tikrą pasiekimų lygį, bet kartu būtina keisti studijų finansavimo politiką ir kelti studento gebėjimų vertinimo reikalavimus. Tai numatyta 2016 m. gegužės 19 d. priimtame Mokslo ir studijų įstatymo (MSĮ) pakeitime, kuriuo skiriami trys studijų pasiekimų lygmenys: puikus, tipinis ir slenkstinis. Atsižvelgiant į studento pasiekimų rezultatus, keisis studentų studijų valstybinio finansavimo principai. Valstybinį finansavimą galės gauti tik studentai, atitinkantys gerai besimokančio studento kriterijus – neturintys akademinį skolų, įvykdę visus studijų programai vertinamuoju laikotarpiu keliamus reikalavimus ir pasiekę puikų arba tipinį pasiekimų lygmenį. AMT atkreipia dėmesį, kad šie MSĮ numatyti studijų procesą paveikiantys pokyčiai gali

³ MOSTA. Lietuvos mokslo ir studijų apžvalga 2016

kelti grėsmę studijų kokybei, nes Lietuvos aukštosios mokyklos gali neužtikrinti objektyvaus studentų pasiekimų vertinimo siekdamas neprarasti valstybės finansavimo.

Valstybinėje švietimo strategijoje 2013–2022 m. išskirtas tikslas pasiekti 0,6 dydžio reikšmę rodikliui „Iš Bolonijos proceso regiono atvykstančių ir ten išvykstančių studijuoti (visai programai) studentų skaičiaus santykis Lietuvai“, tuo tarpu esama reikšmė siekia 0,34 (pagal 2014–2015 m. m. statistiką)⁴. AMT atkreipia dėmesį, kad būtina visapusiškai plėtoti studijų tarptautiškumą Lietuvos aukštosiose mokyklose, sukuriant žymiai daugiau patrauklių studijų programų anglų kalba, pritraukiant daugiau studentų, dėstytojų ir jaunųjų tyrėjų. Aktyviai vystomas Lietuvos aukštųjų mokyklų tarptautiškumas – būtina sąlyga konkurencingumui regiono rinkose didinti.

Paskutinius ketverius metus stebimas nepakankamas studentų, ypač magistantų tiesioginis dalyvavimas aukšto lygio moksliniuose tyrimuose bei eksperimentinės plėtos projektuose – diegiant tyrimų rezultatus. Kita vertus, dėstytojais taip pat ne visi pakankamai įsitraukę į tyrimus, todėl studijų pagrįstumo moksliniais tyrimais rodiklis universitetuose tampa ypatingai aktualus tobulinant ir vertinant studijų kokybę. Tam turėtų būti sutelktas universitetų bei SKVC dėmesys. Lietuvos aukštosios mokyklos turėtų skirti prioritetą moksliniais tyrimais grįstoms studijoms vykdyti, taip kuriant įdomaus turinio studijas, pateikiant naujausią dalykinę informaciją, suteikiant galimybę studentams įgyti tyrimų patirties, didinant jų aktualumą ir dėstomų dalykų pritaikomumą.

AMT taip pat mano, kad siekiant moksliniais tyrimais grįstų studijų svarbi sinergijos tarp mokslo ir verslo plėtra, ir tai yra vienas iš pagrindinių iššūkių, nes šiuo metu verslo įtrauktis į mokslinių tyrimų finansavimą Lietuvoje yra nedidelė – sudaro tik 0,28 proc. (iš 1,04 proc.) BVP.⁵

AMT atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje šiuo metu neįteisintas švietimo programos 5 lygmuo ir nėra suteikiamos atitinkamos kvalifikacijos, bet jos yra apibrėžtos teisės aktais, įrašytos į parengtus profesinius standartus. Pokyčiai šioje srityje planuojami 2016 m. gruodžio 13 d. patvirtintoje XVII Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje, kurioje numatoma skatinti profesinių mokyklų absolventus tęsti studijas ir pagal trumpojo ciklo studijų programas (127.4. punktas). AMT mano, kad šios paskatos gali padėti pasiekti tarpsektorinį Lietuvos aukštųjų mokyklų sutarimą dėl 5 lygmens kvalifikacijos teikimo, įtraukiant į šį procesą ir profesines mokyklas.

⁴ ŠMM. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos 2015 metų veiklos ataskaita

⁵ LSD, 2015 m.

3. Moksliniai tyrimai ir doktorantūra

AMT, pripažindama, kad moksliniai tyrimai, vykdomi aukštosiose mokyklose, yra išskirtiniai, nes turi abi dedamąsias – pažintinę ir edukacinę (tyrimai, vykdomi kitose institucijose, antra dedamąja nepasižymi), todėl laikosi nuomonės, kad ypatingai universitetiniai moksliniai tyrimai laikytini šalyje prioritetiniais. Juose turėtų dominuoti pažintiniai (fundamentiniai) moksliniai tyrimai: tiek laisvieji, inicijuoti tyrėjų, tiek strateginiai, tenkinantys valstybės poreikius. Dėstytojų vykdomi tyrimai, kartu dalyvaujant juose studentams, įgalina studijas grįsti naujausiomis mokslo žiniomis, o studentams įgyti tyrimo įgūdžių. Taikomieji tyrimai ir inovacinė veikla, bendradarbiaujant su verslu bei viešuoju sektoriumi, yra svarbūs universitetams taip pat, nes studentų dalyvavimas juose suteikia jiems specialiųjų gebėjimų.

Vertinant mokslinių tyrimų, eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų (MTEPI) sistemos lygį šalies mokslo ir studijų sistemoje bei tarptautinį konkurencingumą, varta prisiminti keletą ankstesnių metų įvykių.

LR Vyriausybė 2013 m. spalio 14 d. priėmė nutarimą Nr. 951 „Dėl prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptų patvirtinimo“, 2014 m. balandžio 30 d. LRV priėmė nutarimą Nr. 411 „Dėl prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) kryptų ir jų prioritetų įgyvendinimo programos patvirtinimo“. 2014 m. Lietuvos mokslų akademija ir Lietuvos mokslo taryba Švietimo ir mokslo ministerijai pateikė bendros ekspertų grupės išvadas dėl MTEPI (sumanios specializacijos) prioritetų kelrodžių. Ekspertai nustatė, kad siūlomų skirtingų prioritetų mokslo ir verslo potencialas yra pasiskirstęs netolygiai. Iš 20 prioritetų, tik penkiuose mokslo potencialą galima būtų apibūdinti kaip brandų („1.4. Saulės energijos įrenginiai bei jų panaudojimo elektros, šilumos ir vėsos gamybai technologijos.“, „2.1. Molekulinės technologijos medicinai ir biofarmacijai.“, „2.3. Pažangi medicinos inžinerija ankstyvai diagnostikai ir gydymui.“, „4.1. Fotoninės ir lazerinės technologijos.“, „4.2. Funkcinės medžiagos ir dangos.“), likusiuose prioritetuose mokslo potencialas reikalauja stiprinimo arba esminio stiprinimo, o viename prioritete yra nepakankamas („1.3. Išmaniųjų mažaenergių pastatų kūrimo ir naudojimo technologija – skaitmeninė statyba.“). Verslo potencialas investuoti į MTEPI vertintinas kaip aukštas tik 4 prioritetuose („1.4. Saulės energijos įrenginiai bei jų panaudojimo elektros, šilumos ir vėsos gamybai technologijos.“, „2.1. Molekulinės technologijos medicinai ir biofarmacijai.“, „2.3. Pažangi medicinos inžinerija ankstyvai diagnostikai ir gydymui.“ ir „4.1. Fotoninės ir lazerinės technologijos.“). Artimiausiu

metu MOSTA atliks Sumanios specializacijos prioritetų įgyvendinimo pažangos vertinimą, kuris parodys ar ekspertų išsakyti kai kurie nuogaštavimai buvo pagrįsti.

Reikia pastebėti, kad aukščiau paminėti mokslinė prasme brandūs prioritetai gerai koreliuoja su Mokslinės veiklos palyginamojo tyrimo, atlikto organizuojant MOSTA ir talkinant Technopolis Group ekspertams, 2015 m. pristatytais rezultatais. Šio tyrimo metu buvo vertintos mokslininkų grupės iš 30 šalies mokslo ir studijų institucijų (14 valstybinių universitetų, 3 privačių universitetų, 13 valstybinių mokslinių tyrimų institutų). Skirtingai nei Sumanios specializacijos atveju, palyginamojo tyrimo metu buvo vertinami ir humanitarinių ir socialinių sričių mokslo kolektyvai. Neanalizuojant detaliau, pateikiame ekspertų fiksuotus rezultatus apibendrintais balais, kurių skalė galėjo kisti nuo 1 iki 5: fiziniai mokslai (vidurkinis balas 3,0), medicina (2,9) ir kiti biomedicinos mokslai (3,2), žemės ūkio mokslai (2,6), technologijos mokslai (2,6), humanitariniai mokslai (2,9) ir socialiniai mokslai (2,2). Reikia pastebėti, kad socialinių mokslų apibendrinti vertinimai buvo žemiausi – artimi vertinimui tik „pakankamas nacionalinis lygis“. Susirūpinimą turėtų kelti ir situacija žemės ūkio ir technologijos mokslų srityse.

Universitetiniai moksliniai tyrimai neatskiriama susiję su mokslininkų rengimu. Tyrėjais-mokslininkais tampama per doktorantūros studijas. Lietuva pagal doktorantų ir jaunų daktarų skaičių žymiai atsilieka nuo ES vidurkio. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2015 metais mokslo laipsnio (universitetuose ir institutuose) siekė 2737 doktorantai (2010 m. – 2974, 2011 m. – 2875, 2012 m. – 2681, 2013 m. – 2713, 2014 m. – 2639), t. y. nuo 2010 metų doktorantų skaičius sumažėjo (8 proc.), tačiau skaičiai šiek tiek stabilizuojasi, nors ir svyruoja apie 2700.

Apsigynusių doktorantų skaičius daug nesikeitė (2010 m. – 406, 2011 m. – 353, 2012 m. – 395, 2013 m. – 441, 2014 m. – 411, 2015 m. – 417), daugiausiai disertacijų apginta 2013 m. (prieš keičiantis disertacijų gynimo tvarkai). Pagal ES 2016 m. inovacijų švieslentę Lietuvai skiriama tik 60 balų (ES vidurkis 100 balų) pagal apsigintų disertacijų skaičių (2014 m. – EU vidurkis 1,8, Lietuvos – 1,1 daktaro 1000 gyv.), o tai yra vienas iš svarbių rodiklių vertinant šalies inovacijų potencialą.

Lietuva vis dar stipriai atsilieka ir iš užsienio atvykstančių doktorantų skaičiumi (pagal ne ES doktorantų skaičių Lietuva yra paskutinė ES, t. y. tokio tipo doktorantų yra tik 1,4 proc., palyginus su ES vidurkiu 17,8 proc.). Tam tikri žingsniai ta kryptimi buvo žengti, didinant doktorantų stipendijas, tačiau jos nėra konkurencingos savo dydžiu palyginus su kitų sektorių analogiškos kvalifikacijos darbuotojų atlyginimais. Apskritai, dėstytojo ir mokslininko profesijos patrauklumas yra gerokai sumažėjęs. Siūlomi ir kiti būdai doktorantūros studijoms paversti

patrauklesnėmis, didinti jų kokybę. Dėl to būtina ir toliau diskutuoti apie inovatyvias doktorantūros studijas. Taip pat svarstyti galimybę finansuoti doktorantūros studijas mokslinių tyrimų projektinėmis lėšomis, t. y. sudaryti galimybę įtraukti doktorantūros studijas ir disertacijos rengimą į Lietuvos mokslo tarybos finansuojamus ar kitus konkursinius projektus.

Vienas iš aktualių klausimų – disertacijos formos modernizavimas, turėtų atsirasti alternatyva šiuo metu naudojamai monografijos tipo disertacijai. Pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse populiaru galimybę pateikti kokybiškuose leidiniuose pateiktus straipsnius, sujungiant juos įvadą ir išvadamis. Taip pat svarbus klausimas, kiek yra aktualios disertacijų santraukos, kurios šiuo metu yra dažnai rašomos gana atmetinai, skubant ir kurios nėra rašomos daugelyje Europos valstybių.

Turėtų būti stiprinamas doktorantų tarptautinis bendradarbiavimas, t. y. rekomendacijos padirbėti užsienyje galėtų tapti reikalavimu (kaip yra podoktorantūrinių stažuotų projektuose) bent jau antrais ir trečiais doktorantūros studijų metais praleisti mėnesį ar du užsienio mokslo ir studijų institucijose, atitinkamai finansuojant šiuos vizitus.

Šiuo metu doktoranto krepšelis dažniausiai patenka į bendrą universiteto biudžetą, griežtesnis krepšelio panaudojimo reglamentavimas, pvz., privalomai jo dalį skiriant kelionėms į konferencijas ar vasaros mokyklas (su galimybe perkelti į kitus metus) suteiktų doktorantams galimybę įgauti daugiau tarptautinės patirties.

Šiuo metu egzistuojantis doktorantūros reglamentavimas, taip pat bendradarbiavimas tarp skirtingų kryptų doktorantų labai riboja tarpdisciplininės doktorantūros galimybes. Jis galėtų būti modernizuojamas, atsižvelgiant į geriausias užsienio praktikas.

4. Finansavimas

Vertindama pasaulinę patirtį, bylojančią, kad investavimas į mokslinius tyrimus ir studijas yra geriausia valstybės investicija, AMT pakartotinai atkreipia dėmesį, kad investicijos į aukštojo mokslo sektorių šalyje yra nepakankamos. LSD duomenimis 2015 m. Valstybės ir savivaldybių biudžetų išlaidos aukštojo mokslo studijoms (231,8 mln. eurų; 0,6 proc. BVP) ir moksliniams tyrimams ir plėtrai švietimo srityje sudarė 282,8 mln. eurų arba 0,7 proc. BVP. Atkreiptinas dėmesys, kad 2010 m. šios išlaidos siekė 376,1 mln. eurų arba 1,3 proc. BVP. Stabilių, tęstinių ir pakankamų investicijų nebuvimas susilpnina aukštųjų mokyklų, ypač universitetų, pamatines galimybes vykdyti mokslu grįstas studijas. Kita vertus, matyti akivaizdus poreikis efektyvinti aukštajam mokslui skirtų valstybės asignavimų panaudojimą, tobulinant aukštojo

mokslo sektoriaus veiklą, optimizuojant visą aukštojo mokslo sistemą bei aukštųjų mokyklų tinklą ir geriau naudojant turimą intelektualinį potencialą.

Būtinybę efektyviau panaudoti valstybės asignavimus iliustruoja MOSTA pateikta informacija apie tai, kad 2016 m. valstybinių universitetų išlaidos ūkiui ir administravimui kinta labai plačiame intervale – nuo 12 iki 32 proc. (VU – 12 proc., KU ir LEU – 27 proc., ASU – 30 proc., ŠU – 32 proc.).

Aukštojo mokslo institucijų finansavimo dabartinei situacijai būdingi šie bruožai:

- finansavimas per studijų krepšelio sistemą, kurią jau kelinti metai kritikuoja AMT ir siūlo jos atsisakyti;

- nors mokslo tyrimams reikalinga įranga ES struktūrinės paramos dėka žymiai pagerėjo, studijoms, kaip ir anksčiau, trūksta modernesnės laboratorinės įrangos bei patrauklesnės infrastruktūros;

- jauniems mokslo daktarams Lietuvos mokslo tarybos bei Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūros finansinių investicijų bei paramos mechanizmai ir aukštųjų mokyklų darbo pasiūlymai nėra patrauklūs, todėl daktarai palieka sektorių;

- vidutinis dėstytojų ir tyrėjų atlyginimas Lietuvos universitetiniame sektoriuje šiuo metu tesiekia 619 eurų, o vidutinis darbo užmokestis šalyje 2016 m. II pusmetyje – 771,9 eurų. Tokie universitetinio sektoriaus darbuotojų atlyginimai yra visiškai nekonkurencingi šalies ir tarptautinėje darbo rinkoje, sektoriaus personalas neatsinaujina bei sensta, jame beveik nėra užsienio profesūros;

- valstybės skiriamos lėšos vienam universiteto studentui yra vienos mažiausių Europoje. LSD duomenimis, 2015 m. vienam studentui universitetuose teko 5,8 tūkst. eurų, o kolegijose – 2,3 tūkst. eurų. Akivaizdu, kad šią situaciją gali pakeisti aukštojo mokslo finansavimo didinimas ir turimų finansinių resursų efektyvesnis panaudojimas.

AMT palaiko ryškėjančią aukščiausių valstybės institucijų politinę valią įvesti nemokamas bakalauro studijas aukštosiose mokyklose, kaip vieną iš svarbiausių priemonių grąžinant motyvuotus studentus į Lietuvos universitetus ir kolegijas bei mažinant studentiško jaunimo emigraciją. AMT taip pat mano, kad kitų pakopų ir formų studijų mokesčiai, jeigu tokie būtų įvesti, studijuojantiesiems turėtų būti vienodi.

AMT, vertindama Mokslo ir studijų įstatymo 9 straipsnio 1 dalies nuostatas, laikosi nuomonės, kad sutartyje su valstybinėmis aukštosiomis mokyklomis jų valstybės asignavimų (finansavimo) dalis vis dar neapibrėžta, o aukštųjų mokyklų sutartiniai įsipareigojimai trims

veiklos metams apibrėžti nepakankamai ir nekonkrečiai, neskatina institucinės veiklos kokybės gerėjimo, todėl manytų, kad šio Įstatymo straipsnį reikia išplėtoti poįstatyminiais aktais.

AMT manytų, kad svarstytinios tokios valstybės investicijų į aukštąsias mokyklas dedamosios:

- bazinė dalis, kuri padengtų institucijų išlaidas mokslo ir studijų būtinajai, objektyviai pagrįstai infrastruktūrai ir pastatams, tarp jų paveldiniams, išlaikyti ir atnaujinti bei administruoti, nustatoma sutartyje;
- valstybės poreikius tenkinantis studentų studijų finansavimas, nustatomas sutartyje;
- asmeninius poreikius tenkinančių studentų, įstojusių pagal pirmą prioritetą, studijų finansavimas prisilaikant nustatytų tarp aukštųjų mokyklų sutartinių studentų kvotų;
- mokslinių tyrimų dalis, proporcinga priimtų studentų arba veikiančių studijų programų skaičiui, reikalinga užtikrinti mokslu grįstoms studijoms;

AMT yra tos nuomonės, kad reikėtų aktyviai skatinti universitetus ir kolegijas, atsižvelgiant į tarptautiškai pripažintus institucinės veiklos kokybės rodiklius.

Valstybės remiamų mokslinių tyrimų konkursinis finansavimas turėtų užtikrinti lygias galimybes visų mokslo sričių tyrėjams bei sudaryti palankesnes sąlygas jauniems daktarams.

5. Aukštojo mokslo valdymas

Aukštojo mokslo srityje trūksta strateginio planavimo, nėra aiškios ir detalios valstybinės aukštojo mokslo politikos strategijos

2016 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė naują Mokslo ir studijų įstatymo redakciją. Įstatymo svarstymo metu kaip tik aukštųjų mokyklų vidaus valdymo srityje buvo teikta itin daug pataisų siekiant šioje srityje griežčiau įtvirtinti atsakomybės ir atskaitomybės principus, demokratizuoti aukštųjų mokyklų valdymą ir įgalinti akademinę bendruomenę aktyviau dalyvauti aukštosios mokyklos valdyme, sustiprinti akademinės bendruomenės savivaldą, sudaryti sąlygas didesnei galių tarp Senato (akademinės tarybos), Tarybos ir rektoriaus (direktoriaus) pusiausvyrai, taip pat stiprinti gero valdymo principų taikymą aukštosiose mokyklose.

Naujoje mokslo ir studijų įstatymo redakcijoje valdymo reguliavimo pokyčiai nėra žymūs. Šiek tiek padidėjo Senato (akademinės tarybos) įgaliojimai tvirtinant strateginį veiklos planą, institucijų struktūros pertvarkos planus, taip pat aukštųjų mokyklų finansų ir turto tvarkymo srityse. Tačiau aukštųjų mokyklų tarybų atsakomybės ir atskaitomybės visuomenei ir akademeinei

bendruomenei mechanizmai liko neapibrėžti, išskyrus jų veiklos metinės ataskaitos pateikimą. Svarbiausių aukštųjų mokyklų valdymo organų (aukštųjų mokyklų tarybų, senatų (akademiinių tarybų) ir rektorių (direktorių) galios taip pat nėra pakankamai tolygiai paskirstytos ir pusiausviros.

Mokslo ir studijų įstatymo pataisos, panašu, neišsprendė įstatymo konstitucingumo problemų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo (2009 m. balandžio 30 d. redakcija) nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“. Byla Nr. 13/2010-140/2010). Naujoje įstatymo redakcijoje aukštosios mokyklos tarybai, kuri turėtų būti kontrolės ir priežiūros institucija, yra priskirtos ir aukštosios mokyklos valdymo funkcijos. Ilgai planuotas sutarčių su valstybinėmis aukštosiomis mokyklomis mechanizmas kaip naujas valdymo instrumentas dar nėra įgyvendinamas.

Atkreipiame dėmesį, kad aukštosiose mokyklose buvo stebimi valdymo taisyklių ir etikos normų pažeidimai. Lietuvos Respublikos akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius pažymėjo, kad nuo 2012 metų tik 38 proc. aukštųjų mokyklų be pažeidimų suformavo tarybas. Tačiau tokiais atvejais, kai nustatomi pažeidimai, ir toliau nėra efektyvaus sankcijų mechanizmo, kuris leistų operatyviai išspręsti išsiaiškinamas problemas.

Aukštųjų mokyklų valdyme iškilo ir naujų problemų. Tarp jų galimai neteisėti kai kurių aukštųjų mokyklų vadovų rinkimai, tarybų narių atsistatydinimai dėl nepriekaištingos reputacijos praradimo. Atskira problema yra menka tarybų narių rotacija pasibaigus pirmai kadencijai, kai absoliuti dauguma jų paliekama antrai kadencijai.

AMT mano, kad būtina stiprinti akademinės bendruomenės savivaldą, užtikrinti didesnę aukštųjų mokyklų valdymo demokratiškumą ir įtvirtinti skaidrią aukštųjų mokyklų atskaitomybę ir atsakomybę visuomenei bei jų viduje sistema. Lygiagrečiai būtina didinti aukštųjų mokyklų kompetencijas strateginio valdymo srityje.

6. Aukštojo mokslo institucijų tinklas

Aukštojo mokslo sistemos ir jos institucijų tinklo peržiūra yra šaliai būtinas ir jau vėluojantis prasidėti procesas. Apie jos poreikį ir principus jai pasiekti jau buvo rašyta 2014 ir 2015 metų AMT išvadose. Per praėjusius metus tikriausiai dėl politinių priežasčių – naujos sudėties Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų, pažangos pasiekti nepavyko. Šiais metais minėtos priežasties nebeliko, nors sektoriaus situacijos kitimo tendencijos negerėja, „tylus“ sektoriaus

institucijų pasirengimas konsolidaciniams procesams vyksta, politinė valia, palaikanti tokius procesus, reiškiasi, belieka susitarti dėl pertvarkos principų ir jų laikytis.

AMT nuomone, geresnės veiklos kokybės siekianti aukštojo mokslo sistemos konsolidacinė pertvarka turėtų vykti glaudžiai bendradarbiaujant viso aukštojo mokslo sektoriaus ir valdžios institucijoms bei apimti ne tik universitetus ir kolegijas, bet ir mokslinių tyrimų institutus.

AMT yra tos nuomonės, kad aukštojo mokslo sistemos ir aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimas turėtų vykti laikantis šių svarbiausių principų:

- aukštųjų mokyklų tinklas turėtų atitikti visavertės valstybės ir jos piliečių poreikius ir aprėpti visas jai būtinas mokslo, studijų ir inovacijų sritis;
- optimizuojant aukštųjų mokyklų tinklą būtina atsižvelgti į regioninę dimensiją, nes regionų plėtros perspektyva gali būti pagrįsta tik stipraus ir efektyviai veikiančio regioninius poreikius ir savitumą užtikrinančio universitetinio ar koleginio darinio veikla;
- dalis aukštųjų mokyklų (pvz., regioninės) turėtų išsigrąžinti savo savitumą, profilį, pasiekiant sau tik tas mokslo ir studijų sritis, kurios jose yra objektyviai stipriausios šalyje, kartu išvengiant sričių monopolizavimo, bei pagrįsti jų reikalingumą valstybei, regionui;
- aukštųjų mokyklų ir mokslinių tyrimų institucijų mechaninis jungimas dėl jų skaičiaus sumažinimo nepriimtinas, konkrečių aukštųjų mokyklų jungimo pasiūlymai turėtų turėti akivaizdžius įrodymus to, kokią naudą jungimai turės sektoriui, valstybei, regionui ir visuomenės raidai;
- mokslinių tyrimų institutai turėtų įsiliesti į universitetus ir sustiprinti juose studijų pagrįstumą mokslu, bet svarstyti ir kitas variantas, kad į universitetus iš institutų perkeltamos tik fundamentinius mokslinius tyrimus vykdančios mokslininkų grupės;
- savo profilius išsigrąžinusios mokyklos visaverčių studijų programų kokybei užtikrinti turėtų burtis į lankstesnius organizacinius darinius – konsorciumus ar centrus;
- konsoliduojant aukštąsias mokyklas kartu garantuoti sklandesnę studentų perėjimą iš žemesnio lygio institucijos į aukštesnio lygio instituciją ir atvirkščiai;
- konsolidaciniai procesai siekiant aukštesnės kokybės yra neišvengiamai brangūs, todėl valstybė turėtų į juos deramai investuoti, atlikusi kaštų ir naudos analizę.
- ypatingą dėmesį reikia skirti profesionaliai komunikacijai apie planuojamus mokslo ir studijų bei valdžios institucijų veiksmus tinklo pertvarkymo procese.

Aukštojo mokslo tinklo peržiūros planas turėtų paskatinti įvairias aukštųjų mokyklų iniciatyvas, teikiamas Lietuvos Respublikos Seimui ir Vyriausybei.
